

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОСТОРОВО – КЛАСТЕРНИЙ БІЗНЕС

УДК 658.5.012.1

ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Василькова Ю.К.

Херсонський державний університет

Олійник Н.М., к.т.н.

Херсонський національний технічний університет

Мета роботи полягає у проведенні досліджень та удосконаленні теоретичного підходу до визначення сутності конкурентоспроможності підприємства з урахуванням специфічних особливостей діяльності сільськогосподарських підприємств. В статті проведено аналіз та визначено специфічні особливості господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. Виявлено, що незважаючи на серйозні втрати виробничого потенціалу в порівнянні з 2000 роком, вітчизняна сільськогосподарська галузь є однією з найпотужніших і найважливіших складових національної економіки. Встановлено, що в стратегічній перспективі сільськогосподарська галузь може залишитися без кваліфікованих спеціалістів, що, незважаючи на наявний природний потенціал, може призвести до зниження родючості сільськогосподарських угідь, зменшення обсягів виробництва продукції рослинництва та тваринництва. Виявлено, що при використанні загальних методичних підходів до оцінювання конкурентоспроможності підприємства, найпотужніші сільськогосподарські підприємства Херсонщини можуть отримати одні з найнижчих та найгірших результатів. Доведено, що в умовах відсутності можливостей отримати достовірну інформацію щодо результатів господарської діяльності підприємств-конкурентів дуже складним стає проведення порівняльного оцінювання рівня конкурентоспроможності. Виявлено, що навіть при використанні невеликої кількості показників та об'єктів оцінювання, проведене дослідження в більшій мірі має суб'єктивний характер і проводиться на підставі опитування визначеного кола експертів з використанням рангів без врахування можливої мультиколінеарності між показниками, частоти коливання кількісних показників від мінімального та максимального значення тощо. Обґрунтовано, що під конкурентоспроможністю суб'єкта господарювання слід розуміти його здатність до своєчасного й оперативного виконання виробничих завдань без погіршення якісної складової технологічного процесу, можливість гнучко реагувати на зміни

державної та регіональних стратегій розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць. Визначено, що одним із шляхів досягнення встановлених завдань є перманентне впровадження заходів щодо оптимізації використання виробничих витрат, у тому числі витрат на оплату праці працівників.

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємства, сільськогосподарська галузь, середньомісячна заробітна плата, збиток, фінансові витрати

UDC 658.5.012.1

THEORETICAL BASIS OF COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE

Vasylova Y.

Kherson State University

Oliinyk N., PhD in Techn.Sc.

Kherson National Technical University

The purpose of the work is to carry out research and improve the theoretical approach to the definition of the essence of the company's competitiveness, taking into account the specific features of the activities of agricultural enterprises. The article analyzes and specifies the specific features of the economic activity of agricultural enterprises. It has been revealed that despite the severe loss of production potential in comparison with 2000, the domestic agricultural sector is one of the most influential and most important components of the national economy. The article establishes that in the strategic perspective, the agricultural industry can remain without qualified specialists, which, despite the real natural potential, can lead to a decrease in the fertility of the farming land, a reduction in crop production and livestock production. The work reveals that using the general methodological approaches to assessing the competitiveness of the enterprise, the most potent agricultural companies in the Kherson region can get one of the lowest and worst results. The article proves that in the absence of opportunities to obtain reliable information on the results of economic activity of competitors, it is challenging to carry out a comparative assessment of the level of competitiveness. It has been revealed that even with the use of a small number of indicators and objects of evaluation, the study is more subjective and conducted on the basis of a survey of a particular circle of experts using ranks, without taking into account the possible multicollinearity between the indicators, the frequency of fluctuations of quantitative signs from the minimum and maximum value, etc. The research substantiates that under the competitiveness of an economic entity it should be understood that it is capable of timely and prompt performance of production tasks without degradation of the qualitative component of the technological process, the ability to react flexibly to changes in state and regional development strategies of the respective administrative-territorial units. It is determined that one of the ways to achieve the established tasks is the permanent introduction of measures to optimize the use of production costs, including labor costs.

Keywords: enterprise competitiveness, agricultural industry, average monthly salary, loss, financial expenses.

Актуальність проблеми. Вітчизняні сільськогосподарські підприємства функціонують у нестабільному внутрішньому та зовнішньому бізнес-середовищі із високим ступенем невизначеності та ризику прийняття рішень. Застосування наукових напрацювань з питань управління конкурентоспроможністю підприємства є основою для забезпечення ефективного розвитку суб'єктів господарювання всіх форм власності.

Підвищення ефективності господарської діяльності повинно базуватися на досконалому вивченні та опрацюванні сутності та основних складових конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства. Тому виникає необхідність у глибокому вивченні сучасних теоретичних підходів до визначення поняття «конкурентоспроможність підприємства» та його адаптації до умов функціонування сільськогосподарських підприємств.

Аналіз останніх наукових досліджень. Питанням оцінки та підвищення конкурентоспроможності підприємств всіх форм власності за рахунок оптимізації виробничих витрат значну увагу приділяли українські та закордонні вчені-економісти. Серед них Д. Барабась, А. Вакуленко, О. Дуброва, М. Клименко, Н. Олійник, Т. Омеляненко, М. Портер, С. Рибачок, А. Савчук, С. Светунькова, І. Шарапа та інші. Проте теоретичний базис управління конкурентоспроможністю сільськогосподарського підприємства сьогодні вимагає більш детальної розробки та осмислення із урахуванням специфічних особливостей діяльності та адаптації підприємств до конкурентних умов у даній галузі.

Мета роботи полягає у проведенні досліджень та удосконаленні теоретичного підходу до визначення сутності конкурентоспроможності підприємства з урахуванням специфічних особливостей діяльності сільськогосподарських підприємств.

Викладення основного матеріалу дослідження. Існує велика кількість трактувань терміну «конкурентоспроможність» як в розрізі продукції, так і підприємства взагалі. Проте більшість визначень та розроблених методичних підходів до оцінки рівня конкурентоспроможності продукції та підприємства взагалі мають загальний характер та не враховують специфіку функціонування

визначеного суб'єкта господарювання й особливості розвитку відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Так, сільськогосподарські підприємства Херсонської області мають досить специфічні особливості господарської діяльності, пов'язані з обмеженістю фінансових ресурсів, застарілими виробничими потужностями та повільною декваліфікацією трудових ресурсів внаслідок отримання неякісної освіти та не врахування останніх тенденцій науково-технічного прогресу, що суттєво впливає на рівень їх конкурентоспроможності.

У сучасному світі сільське господарство розглядається як один з основних факторів економічного і, перш за все, соціального розвитку. За оцінками вчених зростання ВВП, обумовлене сільським господарством, мінімум удвічі ефективніше сприяє скороченню бідності, ніж зростання ВВП, отримане за рахунок інших галузей економіки. Україна володіє 9% світових запасів чорноземів, на яких створюється більше 18% ВВП та майже 9% валової доданої вартості [13]. Незважаючи на серйозні втрати виробничого потенціалу в порівнянні з 2000 роком (табл. 1), вітчизняна сільськогосподарська галузь є однією з найпотужніших і найважливіших складових національної економіки.

У 2016 році в сільському, лісовому та рибному господарствах було зайнято 2,9 млн осіб (17,6% від загальної кількості зайнятих), кількість найманих працівників складала 578,1 тис. осіб (10,2%) [8].

*Таблиця 1 - Наявність сільськогосподарської техніки у сільськогосподарських підприємствах**

Найменування	Роки					Темп росту, %	
	2000	2005	2010	2015	2016	$\frac{2016}{2000}$	$\frac{2016}{2015}$
Трактори							
Усього, тис. шт.	318,9	216,9	151,3	127,9	132,7	41,6	103,8
У розрахунку на 10 тис. га ріллі, шт	124	108	78	68	71	57,3	104,4
Зернозбиральні комбайни							
Усього, тис. шт.	65,2	47,2	32,8	26,7	27,4	42,0	102,6
У розрахунку на 10 тис. га посівної площі культур зернових, шт	59	45	36	35	38	64,4	108,6
Установки та агрегати для доїння корів							
Усього, тис. шт.	33,5	16,8	10,9	10,2	10,3	30,7	101,0

*Складено автором на основі даних [8]

Незважаючи на скорочення чисельності зайнятих працівників на 18% та найманих осіб на 20,2% у порівнянні з 2012 роком, їх питома вага у загальній кількості зросла на 0,4 в.п. та 0,9 в.п. відповідно, що пов'язане зі змінами у технічній складовій національної економіки після подій 2013-2014 років. Також спостерігається зменшення чисельності населення, що мешкає в сільській місцевості, на 1,3 млн осіб або на 9,2% у порівнянні з 2012 роком. За підсумками 2016 року зазначений показник склав 13,2 млн осіб (31,1% від загальної кількості населення України), що свідчить про поступове втрачання привабливості проживання та працевлаштування у сільській місцевості.

Під час дослідження конкурентоспроможності суб'єктів господарювання авторами [2] встановлено, що на конкурентоспроможність підприємства в певній мірі впливає загальноекономічний базис в країні, який визначається динамізмом економіки, гнучкістю фінансової системи, забезпеченістю трудовими ресурсами, сировиною, матеріалами та ін. Водночас при використанні вказаних пропозицій в агропромисловому секторі не враховується той факт, що крім кількісних змін показників зайнятості в гіршу сторону, в галузі сільського господарства та національної економіки взагалі відбувається «старіння» знань: понад 45% економічно активного населення знаходиться у вікових проміжках від 40 до 59 років [9], що свідчить про використання здобутків наукового прогресу радянських часів при виконанні більшості виробничих завдань. Зазначене підтверджується й тим фактом, що в галузі сільського, лісового та рибного господарства в середньому за рік проходять підвищення кваліфікації біля 5,5% осіб від середньооблікової кількості штатних працівників, що навіть за п'ять років складатиме не більше 30% від загальної кількості осіб, задіяних в сільськогосподарській галузі. І це не враховуючи той факт, що деякі закордонні видання вважають за необхідним перманентне підвищення кваліфікації керівним складом працівників бізнесу в середньому раз у два-три роки, виробничими працівниками - щонайменше один раз у п'ять років трудової діяльності.

Також спостерігається й той факт, що молодь, яка інтелектуально обдарована та має творчий потенціал, внаслідок низького рівня оплати праці в сільськогосподарській галузі (5689 грн за підсумками січня-листопада 2017 року) намагається реалізувати себе в інформаційній та

телекомунікаційній сфері, у фінансовій та страховій діяльності, де рівень оплати праці більш ніж удвічі перевищує рівень аналізованої галузі [7]. Вказане свідчить, що в стратегічній перспективі сільськогосподарська галузь може залишитися без кваліфікованих спеціалістів, що, незважаючи на наявний природний потенціал, може призвести до зниження родючості сільськогосподарських угідь, зменшення обсягів виробництва продукції рослинництва та тваринництва.

Група авторів [11] визначила конкурентоспроможність підприємства як потенційну або реалізовану здатність економічного суб'єкта до ефективного довготривалого функціонування у релевантному зовнішньому середовищі. За їх поглядами конкурентоспроможність підприємства повинна: ґрунтуватися на конкурентних перевагах підприємства; визначати здатність підприємства витримувати конкуренцію на певному ринку; відображати позицію даного підприємства відносно конкурентів. Вони вважають, що значною мірою конкурентоспроможність підприємства визначається його здатністю в умовах, що склалися, розробляти, виготовляти та реалізовувати товари, які за своїми кількісними та якісними характеристиками є більш привабливими для споживачів, ніж товари-аналоги конкурентів. Конкурентоспроможним є те підприємство, що в умовах ринкової економіки тривалий час може залишатися прибутковим [11].

Водночас не враховується той факт, що згідно досліджень Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [10] ще у 2014 році рівень вітчизняної тіньової економіки складав біля 41% від офіційного ВВП, або не менше 650 млрд грн в показниках 2014 року.

На прикладі одного з найпотужніших підприємств Херсонщини - ПрАТ «Чумак» (Козацька, 3, м. Каховка, Каховський район, Херсонська область), яке здійснює вирощування та переробку сільськогосподарської продукції, було встановлено, що відповідно до офіційно опублікованих матеріалів стосовно річної фінансової звітності підприємства [1] за весь період виробничої діяльності вказане підприємство жодного разу не сплатило податку на прибуток внаслідок отримання збиткового фінансового результату. Обсяги збитків коливалися від 2,8 млн грн у 2013 році до 336,6 млн грн у 2015 році; за підсумками 2016 року чистий збиток підприємства склав 167,6 млн грн. Водночас, незважаючи на постійне отримання збиткового фінансового результату, вартість майна

підприємства щороку зростала (за винятком 2012 та 2013 років), базисний темп зростання в 2016 році у порівнянні з 2006 роком склав 263,2%, у порівнянні з 2015 роком - 103,6%. У 2016 році, незважаючи на зростання обсягів непокритого збитку на 140,9 млн грн, явну фінансову залежність від кредиторів та кризовий фінансовий стан (при використанні стандартних методик розрахунків) керівництво підприємства зуміло отримати додаткові довгострокові кредити банків на суму понад 142,7 млн грн. та наростити інші довгострокові зобов'язання більш ніж на 21,3 млн грн у порівнянні з 2015 роком. Також відбулося зростання поточних зобов'язань та забезпечень на 28,1 млн грн, у тому числі підприємство отримало додаткові короткострокові кредити банків на суму понад 13,5 млн грн, поточна кредиторська заборгованість зросла на 17,7 млн грн. Вищезазначене свідчить про наявність доволі не прозорої системи фінансового обліку на підприємстві, можливе приховування розмірів реальних доходів і нівелювання чинним законодавством з метою максимізації прибутку від ведення господарської діяльності на території України та Херсонської області зокрема. Так, у 2016 році при отриманні прибуткового фінансового результату від операційної діяльності у розмірі 38,1 млн грн. та інших додаткових доходів близько 102 млн грн керівництво ПрАТ «Чумак» за рахунок списання фінансових витрат та інших витрат на загальну суму 307,8 млн грн отримало чистий збитковий фінансовий результат на суму понад 167 млн грн. Як свідчить практика ведення господарської діяльності, фінансові витрати можуть здійснюватися для забезпечення різних завдань господарської діяльності як поточного характеру (оплата комунальних послуг, послуг з охорони будівель і споруд, виплата заробітної плати, закупівля товарів, розрахунки з бюджетом тощо), так і фундаментального (наприклад, придбання унікальної технологічної лінії з метою розширення випуску продукції). Тобто, за поглядами деяких вітчизняних аналітиків [12] фінансові витрати ПрАТ «Чумак» у 2016 році в сумі 89,2 млн грн фактично відображають додатковий обсяг доходу від ведення господарської діяльності, направлений на виплату заробітної плати керівному складу підприємства. І це не враховуючи той факт, що ПрАТ «Чумак» є експортером виробленої продукції і так само може використовувати «тіньові» схеми реалізації та оплати за виготовлену продукцію з використанням офшорних зон та інших механізмів ухиляння

від сплати вказаних податків. Як стверджують автори [3] податкові ставки на Кіпрі є найбільш сприятливими для підприємців, що розгорнули свою діяльність на теренах України. Зазначене пов'язане з тим, що на Кіпрі податок з прибутку підприємців сплачується лише коли є прибуток. При цьому податок складає лише 12,5% від прибутку, що на 5,5 в. п. є меншим у порівнянні зі законодавчо встановленим в Україні рівнем. Податок на додану вартість складає 15%, що на 5 в. п. менше ніж в Україні. Водночас, створення та реалізація продукції через фіктивні компанії на Кіпрі дозволяє не лише знизити податкове навантаження при веденні бізнесу, а й направити отримані грошові ресурси до статуту підприємства у вигляді іноземних інвестицій із країни ЄС, заручившись підтримкою європейського співтовариства.

Вищепроведений аналіз свідчить, що при використанні методики оцінки конкурентоспроможності підприємства, запропонованої авторами [11], ПрАТ «Чумак» отримало би одні з найнижчих та найгірших результатів. Натомість, реальна ситуація сьогодення свідчить, що підприємство займає доволі потужне місце на вітчизняному та закордонному ринку виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції і постійно нарощує обсяги виробництва.

Заслугове на увагу проведені дослідження автора [4], відповідно до яких встановлено, що конкурентоспроможність підприємства – це можливість добиватися конкурентних переваг і утримувати їх у певних сферах. Також конкурентоспроможність підприємства проявляється у можливості в процесі суперництва досягати кращих результатів у певній діяльності, сфері функціонування [6]. Водночас, в умовах відсутності можливостей отримати достовірну інформацію щодо результатів господарської діяльності підприємств-конкурентів у вказаній галузі, дуже складним стає проведення зазначеного оцінювання. На прикладі сільськогосподарських підприємств Херсонської області (ТОВ «Таврида-ПЛЮС», ТОВ «Екофарм - Агро» та ТОВ «Нива») було проведено дослідження конкурентоспроможності технологій вирощування озимої пшениці за показниками: урожайність пшениці, ц / га; трудомісткість 1 ц., люд. год.; рівень рентабельності, %; маса прибутку на гектар, грн. Проведені розрахунки сукупного рангу та інтегрального коефіцієнту конкурентоспроможності на сучасному етапі розвитку зерновиробництва свідчать, що найбільш конкурентною можна вважати технологію

виробництва, що застосовується на ТОВ «Таврида-ПЛЮС». Водночас, навіть при використанні невеликої кількості показників та об'єктів оцінювання, проведені дослідження в більшій мірі має суб'єктивний характер і проводиться на підставі опитування визначеного кола експертів з використанням рангів без врахування можливої мультиколінеарності між показниками, частоти коливання кількісних показників від мінімального та максимального значення тощо. Навіть при використанні інтуїтивних методів оцінювання конкурентоспроможності та прогнозування подальшого розвитку суб'єктів господарювання необхідно розробити механізм визначення рівня компетентності залучених експертів з урахуванням рівня їх знань, досвіду та інших важливих кількісних та якісних показників інтелектуального розвитку.

Враховуючи результати проведеного дослідження, пропонуємо під конкурентоспроможністю суб'єкта господарювання розуміти його здатність до своєчасного й оперативного виконання виробничих завдань без погіршення якісної складової технологічного процесу, можливість гнучко реагувати на зміни державної та регіональних стратегій розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць. Одним із шляхів досягнення вказаних завдань є перманентне впровадження заходів щодо оптимізації використання виробничих витрат, у тому числі витрат на оплату праці працівників.

Так, внесення змін до механізму нарахування та сплати Єдиного соціального внеску до Пенсійного фонду України (далі - ЄСВ) призвело до здійснення відрахувань ЄСВ навіть в ті місяці, коли суб'єкт господарювання взагалі не отримував ніяких фінансових надходжень, що негативно вплинуло на його фінансовий стан та рівень конкурентоспроможності. Також виникли ускладнення при оплаті праці працівників, котрі відпрацювали не повний робочий день, так як обсяги перерахувань ЄСВ залежали не тільки від нарахованої місячної заробітної плати за неповний робочий день (місяць), але й не могли бути меншими за 704 грн (за підсумками 2017 року). Зменшення ЄСВ до 22% у 2016 році лише частково компенсувало додаткові витрати, пов'язані зі зростанням мінімальної заробітної плати та змінами механізму нарахування та сплати ЄСВ.

Висновки. Підсумовуючи проведені дослідження у визначенні поняття «конкурентоспроможність підприємства», його відмінностей від

сьогоденних реалій ведення бізнесу та можливостей використання запропонованих алгоритмів оцінювання можемо констатувати той факт, що для забезпечення повноцінної відповідності здобутих наукових досягнень умовам функціонування суб'єктів господарювання всіх форм власності, їх практичної адаптації й використання необхідно відійти від практики застосування «лозунгів» та теоретичних «красивих» схем оцінювання й акцентувати увагу на результативності розроблених методичних рекомендацій.

Дослідження теоретичних напрацювань у сфері визначення поняття «конкурентоспроможність підприємства» надало змогу виявити недоліки трактування даного поняття науковою спільнотою та запропонувати власне визначення даного поняття, яке дозволило сформулювати критерії оцінювання та визначити шляхи підвищення рівня конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств Херсонської області.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є розроблення методичного підходу до визначення найвагомійших факторів впливу на конкурентоспроможність підприємства, їх питомої ваги, а також системи переведення кількісних показників, різних за значенням та одиницями виміру, в єдину шкалу оцінювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бази даних приватного акціонерного товариства «Чумак» // Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України. URL: <https://smida.gov.ua/db/participant/24106105> (дата звернення: 28.01.2018).
2. Информационное обеспечение управления конкурентоспособностью / Под ред. проф. С. Г. Светуныкова // Энциклопедия маркетинга. URL: <http://www.marketing.spb.ru> (дата звернення: 28.01.2018).
3. Макаренко С.М., Капліна Є.О., Олійник Н.М. Удосконалення податкової політики як основи гармонізації взаємовідносин між державою та суб'єктами господарювання // Економічні інновації. Випуск 64. – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2017. - С. 203-208.
4. Портер Майкл Э. Конкуренция / Майкл Э. Портер; пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2005. – 608 с.
5. Рибачок С.А., Макаренко С.М. Формування оптимального податкового навантаження як основи виплати гідної заробітної плати працівникам підприємств // Науковий вісник

- Ужгородського національного університету. Серія: «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». - № 14/2. - 2017. - С. 99-102.
6. Савчук А. В. Системний підхід к аналізу конкурентоспособности промьшленного предприятия // Економіст. – 2001. – № 12. – С. 58-61.
 7. Середньомісячна заробітна плата за видами економічної діяльності за період з початку року у 2017 році // Державна служба статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 28.01.2018).
 8. Сільське господарство України за 2016 рік: Статистичний збірник // Державна служба статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 28.01.2018).
 9. Статистичний щорічник Херсонської області за 2016 рік // Головне управління статистики у Херсонській області. URL: <http://ks.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 28.01.2018).
 10. Тенденції тіньової економіки в Україні: I квартал 2015 року // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – К., 2015. – 19 с.
 11. Управління конкурентоспроможністю підприємства: Навчальний посібник / С.М. Клименко, О. С. Дуброва, Д. О. Барабась, Т. В. Омеляненко, А. В. Вакуленко // Построение бизнеса: - URL: <https://www.twirpx.com/file/71310/> (дата звернення: 28.01.2018).
 12. Фінансові витрати: бухгалтерський і податковий облік // Вісник Державної фіскальної служби України. URL: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/7876> (дата звернення: 28.01.2018).
 13. Шарапа І. В., Макаренко С. М., Олійник Н. М. Підвищення ефективності використання інтелектуального потенціалу як головного критерію розвитку сільських територій // Економічний простір: Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2011. – № 47. – С. 146-152.
 14. Шарапа І. В., Макаренко С. М., Олійник Н. М. Якість життя населення як індикатор соціально-економічного розвитку регіону // Таврійський науковий вісник: Науковий журнал. Херсон, 2011. Вип. 77. С. 345-348.